

Некалі каля Дняпра была прыстань, куды прычальвалі баржы. Прыстань у народзе называлі “Бабкі”. Існуе паданне пра паходжанне гэтай назвы: “Калісьці на беразе Дняпра жылі дзве сястры. Замужам яны не былі, дзяцей не мелі. Ішлі гады, сёстры старэлі, але ў вёску перабірацца не хацелі, бо шкада было паселішча ды і месца ж вельмі прыгожае было. Так і жылі сёстры на беразе Дняпра. І калі яны чулі, што прыбліжаецца баржа, то выходзілі на бераг, садзіліся на лаўку і глядзелі. А з баржы ім крычалі: “Прывітанне, бабкі!”. Калі-нікалі прыставала баржа да берага, бабулькі гасцінна запрашалі гасцей да сябе. А тыя адорвалі іх хлебам, абаранкамі і іншымі прысмакамі” (запісана ў в. (аг.) Чамярысы ад Сніцарэнка Марыі Адамаўны, 1928 г.н.).

Прыведзеныя матэрыялы па тапаніміцы анага з населеных пунктаў Брагінскага раёна (в. (аг.) Чамярысы) сведчаць пра розныя спосабы ўтварэння найменняў малых геаграфічных аб’ектаў. У пераважнай колькасці назваў знайшлі адлюстраванне рэальных гістарычных факты, звязаныя з іх паходжаннем.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Рогалеў, А. Ф. Назвы Бацькаўшчыны (тапанімія Беларусі) / А. Ф. Рогалеў. – Гомель: Барк, 2008. – 216 с.

2 Багамольнікава Н. А. Тапанімія Гомельшчыны: структурна-семантычная характарыстыка: манаграфія / Н. А. Багамольнікава; навук. рэд. А. А. Станкевіч; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель: “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2008. – 242 с.

А. М. ЕРМАКОВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

МОВА МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ ЯК МАТЭРЫЯ СЭНСУ

Які ў гэтым сэнс? – задаемса пытаннем, сутыкнуўшыся з нечым незразумелым, недарэчным, няправільным... Нежаданне нешта рабіць апраўдваем тым самым: *Які ў гэтым сэнс?* Моладзь пайшла яшчэ далей і ўніверсальную фразу кампрэсуе да кароткага *А сэнс?* Сапраўды, перш чым варухнуць пальцам мы ва ўсім шукаем сэнс, і пошукі тыя – няпростая справа...

“Слоўнік па міжкультурнай камунікацыі” [1] дае нам лінгвафіласофскую падказку ў пошуках фундаментальнай катэгорыі

“сэнс”: “Сэнс разумеецца як інварыянт камунікацыі. Сэнс паўстае ў праекцыі на вертыкаль і гарызанталь. У праекцыі на вертыкаль сэнс – нязменная велічыня: вышыня каштоўнасці быцця, ісціна, дасканаласць, Вечнасць, сфера, Бог. У праекцыі на гарызанталь сэнс – зменлівая велічыня, якая залежыць ад кантэксту камунікацыі, Сэнс у камунікацыі раскрываецца ў незлічоным мностве варыянтаў культуры”.

Абедзве праекцыі, безумоўна, звязаны з канцэптамі, якія, нават перажываючы змены, застаюцца напоўненымі сэнсамі. Вельмі важнымі для разумення нацыянальнай карціны свету з’яўляюцца канцэпты жыццё і дом.

Карціна свету – цэнтральнае паняцце канцэпцыі чалавека, якое як ідэальнае ўтварэнне выражаецца знакавымі формамі, напрыклад, такой, як натуральная мова. Менавіта мова дае магчымасць рэканструкцыі свядомасці, бо гэта – “прастора сэнсаў, у якой жыве чалавек” [2, с. 44].

У цэнтры ўвагі аказваецца мова. Як сказана У. В. Бібіхіным, зносіны існуюць, таму што ёсць што паведаміць... Мова ... не столькі сродак, колькі само асяроддзе, тая разгорнутая падзея і весткай аб ёй прастора, рух унутры якой аказваецца небессэнсоўным... Мова пачынаецца з выбару гаварыць ці не гаварыць... [3].

Матэрыялам для пошуку сэнсу ў працэсе пазнання свету для нас стануць тэксты выдатнага беларускага паэта Рыгора Барадуліна. Тэкст ёсць тканіна з маўчання і слова. Аснова маўчання ўносіць разлад паміж слоўнікавым значэннем і сэнсам слова, які дзейнічае рэальна [3].

Паэтычны свет, па меркаванні Ю. М. Лотмана, з аднаго боку, уяўляе сабой мадэль рэальнага свету, а з другога – складаным чынам суадносіцца з ім. Паэтычны тэкст – гэта дыялектычны механізм пошуку ісціны, тлумачэння акаляючага свету і арыенціроўкі ў ім. “Мэта паэзіі не ў пошуку асаблівых прыёмаў, а ў пазнанні свету і зносінах паміж людзьмі, самапазнанні, самапабудове чалавечай асобы ў працэсе самапазнання і камунікацыі. У канчатковым выніку мэта паэзіі супадае з мэтай культуры ў цэлым” [4, с. 131].

Канцэпт *жыццё*. Жыццё аказваецца складаным перапляценнем узроставых перыядаў і перыядаў сацыяльнай дзейнасці:

*“Як знічка, мільгане / Панечка маладосць / І маладзіца сталасць
завітае, / І, ужо сама не надта гаманкая, / Прыцішыць баламутку
Весялосць. / ... / У гмах далягляду на страсе / Галосіць мройна
певень прадчування . / Тым часам самаўпэўненая пані / Сябе й
зняверанасць сваю нясе. / Садзіцца самаўладна на куце – / Хай*

рассыхаецца ў двары карэта. / І старасцю завецца пані гэта, / Прывабная ў апошняй пекнаце” [5, с. 254].

Жыццё разгортваецца лінейна, яно шлях, паслядоўны пераход з аднаго стану ў другі: *панечка маладосць – маладзіца сталасць – пані старасць*. Дзеясловы, што “суправаджаюць” гэтыя перыяды, характарызуюцца рознай інтэнсіўнасцю: *маладосць, як знічка, мільгане; сталасць завітае, прыцішыць; старасць сябе нясе, садзіцца, рассыпаецца*. Маладосць – *баламутка*, сталасць – *не надта гаманкая*, старасць – *самаўпэўненая, самаўладная, прывабная*.

Разгортванне жыццёвага шляху выражаецца моўнымі сродкамі, якія адлюстроўваюць уяўленні, замацаваныя ў свядомасці этнасу, яго культуры. Уяўленні гэтыя нам падаюцца вельмі важнымі, бо яны не толькі сродак адлюстравання навакольнага свету для чалавека, але і праграма яго лёсу.

У тэксце ёсць інфармацыя, якая не прадстаўлена словамі, а знаходзіцца ва ўнутранай яго структуры. Такая інфармацыя стварае мэтасэнс, тэкст фарміруецца фундаментальнымі імпліцытнымі структурамі: кагнітыўнымі схемамі, матрыцамі, фрэймамі. Менавіта фрэймы і сцэнары дазваляюць носьбітам маўлення з рознай ступенню эфектыўнасці інтэрпрэтаваць сэнс, зашыфраваны ў тэксце. Жыццёвыя перыяды “прыходзяць” да чалавека (у моўнай свядомасці беларуса чалавек – мужчына) у выглядзе жанчыны, чаруюць яго. Чалавек не ў стане супрацьстаяць яе націску, *невень прадчування і той мройны*. Зачараваны таямніцай жыцця (таямнічасць, непрадказальнасць, непаслядоўнасць – жаночая рыса) чалавек сустракае старасць, *прывабную ў апошняй пекнаце*.

Усе ўзросты чалавека суіснуюць, існуюць адначасова, бо размежаваны паміж рознымі індывідамі [6, с. 169]. У Р. Барадуліна яны нават не размяжоўваюцца паміж індывідамі, яны складаюць цэльнасць, маналіт асобы: *“Яны прылятаюць / Да кожнага ў госці, / Вяртаючы смех, / Даганяючы плач, / Сініца з маленства, / Жаўрук з маладосці, / Са сталасці – грак, / З небылосці – крумкач..” [5, с. 139].*

Жыццё – працэс, месца, дзе ён рэалізуецца – дом...

Структура прасторы ў беларускай моўнай свядомасці антрапацэнтрычная. Прастора структурыруецца ў адносінах да чалавека з пункту гледжання яе засвоенасці. Зыходным пунктам з’яўляецца дом, які аб’ядноўвае сям’ю, род. Дом гэты будзецца па замацаванай у культурнай традыцыі мадэлі:

Як абжываўся наш крывіцкі пращур? / З вясновых сноў падмурак змураваў. / паабчасаў праменне да жывіцы. / Самшыў касмата воблакамі сцены. / Узняў з прыгорбленых вясёлак кроквы. /

Дах бліскавіцамі нарашаціў. / Накрыў хаціну абніжэлым небам. / Абгарадзіў шырока двор ракою. (Прастора звужаецца, лаклізуецца, каб быць прыдатнай для жыцця, прастора засвойваецца, прыстасоўваецца чалавекам пад сябе і становіцца роднай) / А рыбіна раку панесла ў мора. (І ў той жа час гэтая “прыстасаваная” прастора ёсць і цэлы свет, які ахоплівае ўсю астатнюю прастору, усю планету) / А пращур стог спакою накасіў. (У гэтай неабдымнай, “прыстасаванай прасторы” чалавек адчувае сябе спакойна) / Пад стогам вочы звёў, ды цесляра / Спаконнаклопатны ўступіў занятак – / Стругаць нязломістых крывічанятак / Не толькі для свойго двара... (і працягвае бесперапынны жыццёвы рух) [5, с. 192].

Дом становіцца сюжэтаўтваральным топасам, прадстаўлены як замкнёная, індывідуальная, сакральная прастора, цесна звязаная з біяграфічным часам [7]. Адначасова дом – мікрамадэль свету, надзеленая высокім семіятычным статусам (“знакавасть” дома дамінуе над яго ставіцца вышэй яго “матэрыяльнасці”). Дом можа быць “разгорнуты” ў свет і “згорнуты” ў чалавека [8, с. 11].

Дом як свая прастора проціпастаўлены свету, як вялікай прасторы, знешняй. Свая прастора пакрыта “абніжэлым небам”, знешняя – бязмежная, яна “мора”. Дома час цыклічны, ён пазбаўлены рашучага, мэтанакіраванага ходу, ён рухаецца па малым коле: тыдзень, год, чалавечае жыццё. Гістарычны рух аказваецца знешнім, ён кантрастуе з паўсядзённасцю, супярэчыць, перашкаджае ёй:

Клопат заўсягды малады, / Пра старасць не дбае час, / Даганяем свае гады, / А яны абганяюць нас. / Ад радасці й ад бяды / Стамляемся кожны раз. / Пнемся перахітрыць гады, / А яны пасміхаюцца з нас. / Прагнем жывой вады / Набрацца аднойчы ў запас. / Молім злітавацца гады, / А яны ўжо не чуюць нас [5, с. 252].

Канцэпт дом з’яўляецца адным з найбольш важных у нацыянальнай ментальнай прасторы. Ён уяўляе сабой ключавы і універсальны канцэпт, які перадае спецыфіку ладу жыцця і мыслення народа.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Зинченко В. Г. Словарь по межкультурной коммуникации : понятия и персоналии / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. Л. Кирнозе, Г. П. Рябов. – М. : Флинта : Наука, 2010. — 126 с.

2 Вендина, Т. И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка / Т. И. Вендина. – М.: Индрик, 2002. – 336 с.

3 Бибахин В. В. Язык философии / В. В. Бибахин – М.: Языки славянской культуры 2002. – 416 с.

4 Лотман, Ю. М. Анализ поэтического текста: Структура стиха // Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии / Ю. М. Лотман – СПб: Искусство, 1996. – С. 18-252.

5 Барадулін, Р. Калі рукаюцца душы... / Р. Барадулін, В. Быкаў – Мінск: ГА БТ “Кніга”, 2003. – С.344 с.

6 Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – Л., 1968. – 339 с.

7 Бахтин, М. М. Проблема речевых жанров // М. М. Бахтин Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Работы 1940-1960 гг. – С.159–206.

8 Байбурин, А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А. К. Байбурин. - Л. : Наука : Ленингр. отд-ние, 1983. – 191 с.

И. В. ЕФИМЕНКО

(Украина, Институт украинского языка НАН Украины)

О НЕКОТОРЫХ НАИМЕНОВАНИЯХ ВОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В БЕЛОРУССКИХ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВАРЯХ (этимологические заметки)

В предлагаемой статье привлечен для анализа ряд белорусских диалектных судостроительных терминов, возникших в основном на славянской языковой почве и имеющих различную степень этимологической прозрачности. В большинстве случаев исходная семантика анализируемых названий плавсредств утрачена и может быть восстановлена при помощи этимологической процедуры.

Блр. диал. (центр.) **абарнік** ‘одноместная лодка’ [24, с. 15] – суффиксальный дериват от прилаг. **абарный* < **абварный* < псл.**obvarъnъ(jь)* ~ сущ. **obara* / **obvarъ* или гл. **obvariti(se)* [30, 267]. Первоначальные мотивы номинации судна помогают восстановить пол. *obar* ‘смолистое сосновое дерево’ [32, III, с. 473], *obara* ‘смолистое дерево’ [32, III, с. 473], ‘место на сосновом дереве, залитое смолой’ [32, III, с. 473], *obwar* ‘верхняя часть дерева, пропитанная смолой; смолистое дерево’ [32, III, с. 530], словин. *uobara* ‘смолистое дерево, например ель’ [31, III / 1, с. 638]. Название плавсредства могло быть связано с материалом изготовления, в частности видом какого-либо смолистого дерева – сосной или елью, т. е. обозначать изделие, сделанное из *обары*.

Блр. диал. (брест.) **акринт** ‘корабль’ [23, 1, с. 74] – местная региональная адаптация заимствованного из польского языка ст.-блр.